

Posudek na diplomovou práci Pavly Novotné
Jak se vytváří pospolitost? - Lidé si pomáhají od nepaměti

Univerzita Karlova, Evangelická teologická fakulta

Katedra teologické etiky

Studijní program: Teologie

Studijní obor: Křesťanská krizová a pastorační práce – diakonika
2021

Posudek předkládá vedoucí práce PhDr. Bohumila Baštecká, Ph.D.

Posuzovaná diplomová práce má spolu se seznamem literatury 99 stran. Ve dvou počátečních kapitolách autorka představuje titulní otázku práce *Jak se vytváří pospolitost?* v souvislostech vlastní zkušenosti a díla P. A. Kropotkina, které provazuje se současným užíváním pojmů *pospolitost*, *společenství*, *společnost*, *komunita* převážně v sociologické literatuře. Ve druhé a třetí kapitole nabízí Kropotkinova východiska pro pojetí člověka, který žije ve vzájemnosti s druhými, druží se, pomáhá a vytváří zřízení usnadňující vzájemnou pomoc. Autorka při tom vychází především z Kropotkinovy knihy *Pospolitost: vzájemná pomoc* (včetně originálu *Mutual Aid: A Factor of Evolution*), což jí umožňuje rozlišit procesy a struktury pomáhání. Díky tomu může Pavla Novotná ve čtvrté kapitole své teoretické práce již poučeně odpovídat na její/svou základní otázku *Jak vzniká pospolitost coby vzájemná pomoc*. Dostává se přitom ke zlomu moderní doby, kde státní moc - z Kropotkinova pohledu - uchvacuje mezilidské pomáhání včetně vzájemnosti a svěřuje pomoc hierarchicky uspořádaným institucím. Diplomová práce končí kapitolami věnovanými diskusi a závěru.

1 Souvislosti diplomové práce a posudku: spolupráce a kontextualita

Komunitní krizová a pastorační práce představuje pro autory svým mezioborovým základem četná rizika. Nabízí také příležitosti, pokud autor umí spolupracovat, má citlivost pro jazyk a je schopen přijmout kontextualitu jevů a tvrzení a v jednotlivých kontextech se zorientovat.

Pavle Novotné se podařilo přispět k poznatkové základně této mladé mezioborové disciplíny obsahem práce i zvolenou metodologií. Položila si otázku *Jak se vytváří pospolitost?* a důkladným rozborem díla P. A. Kropotkina z roku 1902 *Pospolitost: vzájemná pomoc* na ni inspirativně odpověděla. Teoreticky tak zpevnila antropologický základ psychosociální krizové spolupráce, jednoho z pilířů Diakoniky. „Neštěstí potkávala lidi od nepaměti a oni je od nepaměti umějí zvládat,“ tvrdí psychosociální krizová spolupráce mimo jiné proto, že se opírá o sociálně ekologické paradigma a předpokládá sociální mozek lidí a jejich vzájemnou závislost včetně vzájemného pomáhání. Jenže sociálně ekologické paradigma se začalo prosazovat na konci 20. století, kdežto Kropotkinovo zralé dílo o spoluzávislosti lidí a vzájemném pomáhání vyšlo na jeho počátku.

Mezioborové disciplíně odpovídající mezioborová metodologie znamená spolupracovat v týmech, doceňovat kontexty vstupujících oborů, všimnout si užívání jazyka a propojovat

oborové zkušenosti na odborné, osobní a mezilidské úrovni. To je při psaní diplomové práce obtížné, neboť na školách přetrvává zvykovost individuálního autorství. Pavla Novotná přesto dokázala mezioborovou metodologii naplnit. Práci psala dlouho a zpočátku se zdálo, že četbou četných textů sociologických a politologických ztratí tvůrčí svobodu. Posléze zakotvila u Kropotkina, který se stal jejím hlavním spolupracovníkem. Odpovídal autorce postojově svojí všímavostí a zaujetím pro dobro. Byl sám mezioborově rozkročen a možná právě proto citlivě vnímal dobové kontexty vlastních tvrzení spolu s osobním předporozuměním.

Autorka přizvala k porozumění Kropotkinovi jeho českého překladatele A. A. Hocha (*Pospolitost: vzájemná pomoc* vyšla u nás v 1922) spolu s porovnáváním českého překladu a anglického originálu. Pro porozumění souvislostem přelomu 19. a 20. století oslovila filosofa Jana Kranáta. Dělení pomáhání (pospolitosti, solidarity) na procesy (činy) a struktury (zřízení) konzultovala se socioložkou Petrou Klvačovou, která v tom spatřovala inspiraci pro současnou sociologickou literaturu. V rozhovorech s vedoucí práce uplatňovala autorka hluboké porozumění Kropotkinovu dílu a myšlenkám Kropotkinových vykladačů a následovníků. (Děkuji autorce za ocenění mého vkladu. Leč bez dialogu s ní by nevznikl.) Toto vše je v práci znát na bohatém poznámkovém aparátu, na propojení oborových perspektiv a zachycení mnohvrstevných souvislostí díla, doby, autorů a jejich osobních, politických a odborných předporozumění.

2 Inspirace a výzvy

Autorka se čestně vyrovnala s příhraniční cestou mezi pojmy, které s pospolitostí souvisejí (viz kapitolu od s. 25 *Propojení různých pojetí pospolitosti a souvisejících pojmů*). Podřadila je totiž vlastnímu (kropotkinovskému) dělení pospolitosti na místo (obec), činy (pomáhání) a ducha pospolitosti (smysl pro společenství). Už jen toto dělení by umožnilo nově (a pro Diakoniku srozumitelně) vystavět teorii komunitní spolupráce. Autorka se o tom okrajově zmíní citací na s. 34 („pojetí komunity v sociální práci je poněkud odlišné než v sociologii, jelikož nepočítá s předem existujícím smyslem pro společenství, pocity sounáležitosti a projevy solidarity“). Smyslem pro společenství, duchem pospolitosti atp. se autorka cíleně nezabývá (jak upozorňuje na několika místech práce). Přesto se z jejího textu zdá, že hned za otázkou *Jak se vytváří pospolitost?* následuje otázka *Jak se vytváří duch pospolitosti?* Společný smysl pro spolužití obsahují jak její švýcarské zkušenosti, tak například název a obsah kapitoly 2.4 *Vzájemná pomoc v lidské společnosti - od instinktu k etice*.

Jednou z inspirací posuzovaného díla je tedy zásadní pozvání k příspěvku (např. článku) o teorii komunitní spolupráce - vytvářeného ve spolupráci. Uváděné pojmy jsou obsazeny teorií různých oborů a vyžadují inter- nebo trans- disciplinární přístup. Rizika chybějící mezioborovosti se v posuzované práci ukazují např. na zúženém pojetí identity (viz pozn. pod čarou na s. 11) nebo v (neodůvodněném) příklonu k zužujícímu individualistickému pojetí Matouškovu při vymezování společnosti (s. 33).

Práce zachycuje počátky darwinismu. Autorka se tudíž musela porovnat s částmi evoluční teorie a činí tak do značné míry se ctí (viz např. s. 22). Soudobý neodarwinista by asi více odlišoval vlivy genetické od vlivů kulturní evoluce včetně vlivů skupiny (nature vs. nurture, geny vs. memy, hardware vs. software našeho lidského uspořádání). Soudobý

neolamarckista by se asi občas zaradoval - například nad obratem „dědičné návyky mravního charakteru“ (v pozn. pod čarou na s. 54) nebo nad tvrzením, že instinkt lze v některých jeho složkách modifikovat učením (s. 76). Obrat „instinktivní vědomí spolupráce“ (s. 47) byl na mě už příliš, hledala jsem proto v článku citovaném autorkou (Kinna: Kropotkin's Theory of Mutual Aid in Historical Context, s. 277). Originální sousloví zní *instinctual sense of co-operation*, tedy jsme opět u „instinktivního smyslu pro spolupráci“. Vědomý smysl pro spolupráci být nemusí. Zaujalo mě při tomto hledání, že Kinna nabízí Kropotkinovo porovnávání s Darwinem i Lamarckem, Pavla Novotná se však o tomto - pro Kinnaovou politicky motivovaném vědeckém srovnávání - nezmiňuje. Kropotkin - zdá se - na hranicích oborů a pojetí ve svém politickém zaujetí nelpěl. Asi i díky tomu přináší jeho tvrzení v autorčině práci inspiraci a (naléhavou) výzvu dnešku. Například považuji za důležité si připomínat, že vzájemnou pomoc nelze redukovat na lásku a sympatie (s. 46).

Další inspirací je Kropotkinův důraz na radost ze spolubytí, družnost, hravost živočichů z nadbytku sil a energie. Bylo to pro mě osvěžující čtení, zvláště nyní v době potornádové, kdy naše (poněkud utrápeně působící) individualizující psychotraumatologická scéna jako by zapoměla, že Podluží se druží, zpívá a tancuje. Antropologicky zajímavá je zmínka o přebytku energie a sil v souvislosti s „připraveností na sebeoběť“ (s. 57). Domnívám se, že svědčí pro Kropotkinovu zvolenou pozitivní perspektivu. Zjednodušeně řečeno, antropologové předpokládají, že přebytek sil a energie (mladých mužů) vede k válkám. Kropotkin spolu s filosofem Jean-Marie Guyau předpokládají, že (totéž) vede k nezištné pomoci, k sebeoběti. Jde asi o dvě strany téže mince.

Pro komunitní krizovou a pastorační práci je samozřejmě důležité, jak se Kropotkin vztahuje k pomáhání při neštěstí a k vlivu náboženské víry na pomáhání. Autorka rozřadila Kropotkinovy popisy pomáhajícího chování a sdružování u živočichů na situace boje proti nepříznivým podmínkám či nepřítelům, stěhování, situace sběru potravy a lovu, vzájemné ochrany, na situace stavby obydlí a hnízdění, situace výchovy a péče o potomstvo a situace společné radosti ze života. Zásadní je mj. slovo „situace“. I na chudobu se lze dívat „jako na nehodu, která se může přihodit každému“, jak nabízí díky autorce (na s. 63) Kropotkin. Toto upozornění si psychosociální krizová spolupráce musí připomínat dnes a denně, aby neztratila sebe samu v prostředí, kde se pomoc nereflektovaně zaměřuje na „cílovky“ a kde se v hantýrce sociální práce stává z nepříznivé situace identifikační nálepka („bezdromovci“). Podobně inspirativní pro Diakoniku, jejímž úkolem je mimo jiné reflektovat víru v Boha bez víry v Boha, může být Kropotkinův důraz na předlidskou mravnost živočichů s (Kropotkinovým) vědomím, že pro lidi to nestačí. „Ve stycích s lidmi měl každý z nás chvíle, kdy se bouřil proti individualistické víře, která je dnes v módě,“ říká Kropotkin v reflexi moderní doby roku 1902 (s. 66).

Zlom vzájemnosti s příchodem moderní doby je samostatné téma. Řeší ho Kropotkin odmítnutím státu, popisuje ho se snahou o neutralitu Tönnies, jak autorka zasvěceně připomíná ze sekundárních zdrojů. Pokračovat můžeme o sedmdesát let později Illichem a jeho varováním před technologiemi, které v rukou státu monopolně převezmou

způsobnost, dříve vlastní všem lidem. Autorčina věta „technologie tak představují novou formu obrany před neblahými vlivy přírody a jejich vývoj vyžaduje notnou míru vzájemné pomoci a spolupráce“ (s. 75) proto velkou nadějí nedává.

Lidé si ale v Kropotkinově pojetí zprostředkovaném Pavlou Novotnou vždy poradili, zas a znovu našli společenský tmel či důvod pro spolupráci. Autorka (od s. 61) uvádí, co je v historii spojovalo: idea společného původu, rod - uctívání společných předků - pospolitost ducha, společné náboženství - sdílení místa (obec) anebo zaměstnání (cech) - spříseženstva vzájemné pomoci, bratrství a spolužití - společný zájem - spolky a (občanská) sdružení - sousedství - příbuzenství, rodina - radost a přátelství.

Po tomto výčtu bych se ráda Pavly Novotné u obhajoby zeptala, co ona dnes v české situaci silného sociálního státu a slabší občanské společnosti vidí jako lidmi vytvářená zřízení, která napomáhají vzájemnosti včetně vzájemného pomáhání, družnosti, spravedlnosti a sebeobětování. Budu se jí ptát v čase, kdy nové „rozsáhlé stěhování lidstva /opět/ uvolnilo pouto společného původu“ (s. 61), kdy se mění charakter práce na (často osamocenou) proměnlivou a námezdní, kdy se skutečně zdá v důsledku garantování práv, že lidé na sobě nemusejí záviset, a kdy je opravdu snazší odkázat nemocné na nejbližší nemocnici než se o ně starat (s. 65). A budu se jí ptát z pozice nikoli již komunitní romantičky, nýbrž romantičky spolužití - tedy v přechylování od otázky *Jak se vytváří pospolitost?* k otázce *Jak se vytváří smysl pro pospolitost, duch spolupráce, kultura spolužití a péče?*

3 Podněty pro rozvoj

Práce je v obsahu i formě psána poctivě. Podnětů pro rozvoj či dotažení práce je proto jen několik, převážně v oblasti formální.

- Cíle práce a kladené otázky by si zasloužily výraznějšího uvedení na začátku i v konci díla a průběžně u jednotlivých kapitol. Jde o práci teoretickou, tím více záleží na její páteři.
- Náhodné rozhovory i cílené konzultace se citují s plným uvedením data (viz např. s. 26). Terénní poznámky mají svou závažnost a historičnost (časovou zakotvenost) srovnatelně s literárními zdroji.
- Občas najdeme v práci matoucí druhotné citace uvedené jako prvotní. Např. na s. 37 Pavla Novotná cituje autory Bidle a Bidle, ačkoli jde o citaci z Gojové a zmínění autoři se jmenují Biddle a Biddle.
- Prvotní citování autoři mají vesměs ke Kropotkinovi a jeho dílu výrazný vztah, neboť ho pro kontext, v němž píše, museli objevit. (Kropotkin nepatří mezi autory citované ritualizovaně nicneříkajícím způsobem typu „jak uvádí již Freud“.) Důležité pro kontextualizaci je o tomto vztahu vědět. „Například antropolog Montagu ve své knize uvedl, že žádná studie v oblasti evolučních teorií není významnější než *Pospolitost: vzájemná pomoc* [...],“ píše Pavla Novotná (s. 23). Jako zdroj tohoto silného tvrzení však autorka uvádí McKaye. Je důležité vědět, proč si McKay toto tvrzení vybral a o jakou knihu jde. Nebo jestli jde „jen“ o kontext předmluvy, kterou Ashley Montagu napsal k vydání *Mutual Aid: A Factor of Evolution* z roku 1970.
- Prvotní citování autoři leckdy Kropotkina srovnávají. Ruth Kinna s Darwinem a Lamarckem, Birgit Van Puymbroeck s Fordem Madoxem Fordem. Srovnávání je

jedním z postupů a zdrojů kritické reflexe. Autorka ale příliš nesrovnává. Přináší spíše reflexi a kritické reflexi zůstává poněkud dlužna ztotožňujíc se - jak se zdá - s Kropotkinovým pozitivismem a politicky nesenou nadějnou vizí člověka a lidstva.

4 Závěr

Pavla Novotná s porozuměním přináší Kropotkinovu práci *Pospolitost: vzájemná pomoc* do souvislostí současného světa, v němž po stu letech od svého vzniku zaznívá s nebývalou aktuálností.

*Předkládané dílo **Jak se vytváří pospolitost? - Lidé si pomáhají od nepaměti** bohatě naplňuje nároky kladené na magisterské diplomové práce. V oblasti komunitní krizové a pastorační spolupráce (Diakoniky) představuje dílo pramenné.*

Doporučuji proto hodnocení výtečně = A.

Zadání pro obhajobu

Prosím, uveďte: Co dnes v české situaci silného sociálního státu a slabší občanské společnosti vidíte jako lidmi vytvářená zřízení, která napomáhají vzájemnosti včetně vzájemného pomáhání, družnosti, spravedlnosti a sebeobětování.

PhDr. Bohumila Baštecká, Ph.D.

Praha, 7. září 2021